

Osnovne značilnosti časa življenja in dela Aleša Ušeničnika

Vsak od nas živi v prepričanju, da živi v izjemno pomembnih, za človeštvo in slovenski narod usodnih časih. Nedvomno to v določenem smislu resnično velja za naš čas, v katerem smo doživeli največji zgodovinski dogodek za Slovence – to je samostojno slovensko državo. Čeprav bo kmalu dvajset let od njenega nastanka, se velika večina Slovencev še ne zaveda usodnosti tega dejanja in z njo ravna, kot so pokazale zadnje predsedniške in državnozborske volitve, skrajno neodgovorno.

Ali je izjemnost in usodnost obdobja, v katerem je živel dr. Aleš Ušeničnik, doživel tudi sam, ne vemo. Gotovo je glede na svojo vrhunsko izobrazbo in izjemno bistrino duha to dojel in skušal biti v njem tudi nadvse dejaven. Pokličimo si v spomin, da je dočakal umiranje in konec večstoletne Avstrije, kratek čas obstoja Države SHS, nastanek kraljevine SHS, njen konec, italijansko in nemško okupacijo, revolucijo in še nastanek komunistične Jugoslavije. Osebnostno se je, na podlagi nadpovprečne bistrosti in delavnosti, povzpел med največje modrece slovenske zgodovine. Komunistični režim ga je hotel pahniti prek njenega roba, v vsesplošno pozabo in neobstoje. Ni mu uspelo in ne glede na negotovo prihodnost smo lahko prepričani, da si je zagotovil trajno in nadvse ugledno mesto v slovenski zgodovini.

Ušeničnikovo rojstvo v letu 1868 sovpada z začetkom t. i. taborskega obdobja. V njem so Slovenci ponovno potrdili zvestobo političnemu programu, ki so ga zastavili leta 1848. Sebi in zlasti dunajskemu dvoru so dali jasno vedeti, da zahteva po združenih Sloveniji ni muha enodnevnica, ampak politični program, zahteva, na kateri bodo Slovenci vztrajali, dokler z njo končno ne vstanejo kot samostojen narod in politični dejavnik. Rojstno leto sovpada tudi s prenehanjem konkordata med Rimom in Dunajem, ki je prinesel veliko novega v življenje Cerkve, saj jo je prisilil v aktivnejšo in odgovornejšo dejavnost v družbi. Ušeničnikova vzgoja in šolanje (leto po rojstvu je bilo uvedeno in bolj ali manj izpeljano obvezno osnovno šolanje) sta potekala v času tako imenovanega slogaštva, času, ko so

bili Slovenci na videz enotni, ko niso priznavali medsebojnih političnih razlik. Seveda so obstajale, niso pa jih poudarjali. Mnogim se še danes toži po teh časih in niso sposobni v njih videti njihove dejanske gnilobe in svojevrstne hinavščine. Dejstvo je namreč, da so bili duhovniki tisti, ki so slovenski narod kot množico nacionalno politično prebujali, ohranjali in ga dvigovali, praktično delali v vsakem kraju, liberalci pa so na volitvah pobirali plodove. Trenutek, ko je Ušeničnik vstopil v slovensko javno kulturno in politično življenje, je povezan s koncem tega nenaravnega in v nekem smislu zaostalega stanja slogaštva ter začetkom javnega priznavanja političnih razlik med Slovenci. Te kot take niso problem, problem so, ko jim dajemo prevelik pomen, ko prekrijejo osnove zdravih medčloveških odnosov. Mnogi za politični prelom krivijo dve izjemni osebnosti v slovenski zgodovini: škofa in kardinala Missio ter goriškega bogoslovnega profesorja ter kasnejšega škofa na Krku Antona Mahničiča. Gre za svojevrstno hipokrizijo. Do političnih delitev je prišlo tudi pri drugih narodih, ki niso imeli prej imenovanih. Politične delitve zato ne gre gledati kot tragičnega dogodka v slovenski zgodovini, ampak kot korak k njegovi normalnosti. Še družina ni sposobna gledati na neko stanje z enakimi očmi, kaj šele narod. Neresnost takih stališč potrjuje tudi dejstvo, da tisti, ki delitev na klerikalce in liberalce obsojajo, poveljujejo oblikovanje socialistov 1896. leta, torej novo delitev kot enega največjih dogodkov v slovenski zgodovini. Dejansko gre za pomembne dogodke, samo ocenjevati jih je treba z istim merilom.

Poljane, rojstna vas Aleša Ušeničnika, v začetku 20. stoletja.
(*Hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki*)

Ušeničnikov vstop v slovensko kulturno in politično življenje, obe plati javnega delovanja sta bili tako kot danes skrajno prepleteni in enega ni bilo brez drugega, ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, so torej zaznamovali dokaj viharni časi, ki pa kot taki veljajo bolj v pogledu za nazaj, kot pa so jih verjetno dojemali sodobniki. Zdi se, da je bil čas tako nabit z njimi, da niso imeli niti časa za razglabljanje o njih. Slovenski katoliški politični in narodni pol je imel v tistem času izjemne ljudi. Pod budnim očesom škofa Bonaventure Jegliča so delovali velikani slovenske politike, kot sta bila dr. Janez Evangelist Krek, dr. Ivan Šušteršič in njuni številni sodelavci, med katerimi je preveč pozabljen dr. Ignacij Žitnik. Cvetelo je slovensko združništvo, ki je reševalo Slovence pred brezobzirnostjo kapitalizma – prav v teh časih, ko nas ima vesoljni kapital znova kot ljudi in narod za igračko v svoji nenasitnosti pri iskanju dobička, lahko dojamemo njegovo realno vrednost. Dobili smo prvo slovensko gimnazijo s slovenskim učnim jezikom, resno so že razmišljali o nujnosti slovenske univerze. To je bil čas, ko je v Celju povsem zmagala slovenska stran in je bilo štajersko nemštvo v strahu za svojo prihodnost, to je bil čas, ko je bila Gorica tako slovenska kot nikoli prej in kasneje, to je bil čas močne slovenske prisotnosti v Trstu, to je bil čas znamenitih dogodkov, ki so se odvili v Ljubljani 1908. leta, ko se je Ljubljana po znamenitih in žal krvavih demonstracijah 1908. leta prebudila tudi kot navzven popolnoma slovensko mesto. Izjemno je zacvetela slovenska kultura, pa naj bodo to leposlovje, slikarstvo ali glasba. Na vseh teh področjih imamo vrsto doslej nepreseženih velikanov. Aleš Ušeničnik je pravzaprav del te resnične slovenske »zgodbe o uspehu«, s to razliko od svojih velikih sodobnikov, da je večino preživel.

Zgoraj naštetá dejstva so izjemno pomembna, tako enkratna, da zakrivajo najpomembnejši globinski prelom pri Slovencih. Vsekakor se premalo zavedamo nekaterih usodnejših sprememb, pri katerih je imel ravno krog Aleša Ušeničnika izjemno pomembno vlogo.¹ Kot je znano, sta bili slovenska politika in kultura vse od leta 1848 dalje navzven silno liberalno obarvana. Temu političnemu nazoru, ne v današnjem smislu besede, so pripadali ključni ljudje slovenske politike in kulture.

Kulturna in politična podlaga slovenske realnosti je bila v letih Ušeničnikovega rojstva in rasti iz dečka v fanta razmeroma ozka, tudi slovenski jezik je kazal številne izrazne šibkosti. V drugi polovici 19. stoletja, vse od začetka izhajanja Slomškovih Mohorjevih knjig, se je začela njena podlaga, tako v vsebinskem kot številčnem pogledu širiti. Seveda je slovensko slovstvo napredovalo, celo vrhunsko je bilo, toda hkrati so se vse bolj uveljavljali tudi slovenski znanstveniki na različnih področjih, slovenski jezik je izrazno bogatel. V tem procesu je sodeloval tudi Aleš Ušeničnik. Pravniki so začeli slovenski jezik uveljavljati ne le na sodiščih, ampak tudi v vsem javnem poslovanju. Zato je morala tudi avstrijska država vse bolj gledati na to, da so njeni nižji in visoki uradniki, delujoči med Slovenci,

1 Grandá, Ušeničnikov pogled na socialne ..., str. 25–38.

uporabljali slovenski jezik, v ustnem in pismenem delovanju. Slovenski jezik je v tem času na področju sposobnosti izražanja opravil izjemno pot. To ni bil več le jezik preprostih ljudi, ampak se je bilo v njem mogoče izražati tudi o najzahtevnejših vsebinah. Če so morali velikani slovenskega duha v mnogih primerih prej zasebno in javno, zlasti pri strokovnem in znanstvenem in celo globokem intimnem delu, misliti in pisati po nemško, so to zdaj lahko delali slovensko. Slovenski jezik je postal jezik visoke kulture in znanosti, iz jezika za ljudske šole je dosegel zrelost, ki jo je zahteval univerzitetni študij. Tega smo res dobili šele leta 1919, toda naš jezik je bil za to zrel že dve desetletji pred tem. In prav na koncu tega procesa, enega ključnih v zorenju Slovencev v evropsko primerljiv narod, se pojavi Aleš Ušeničnik. Ob tem moram posebno izpostaviti začetek delovanja 1896. leta ustanovljene Leonove družbe, znanstvenega združenja, kjer je bil prav Aleš Ušeničnik ena osrednjih osebnosti že od samega začetka. Tudi njeni člani so si še posebno prizadevali za nastanek univerze in akademije znanosti. V tem času, ko se je tako krepila tudi znanstveno-intelektualna moč slovenskih katoličanov, ki se je izražala seveda tudi v politiki in vsem javnem življenju, se pod vplivom Dunaja in Prage, in seveda drugih, tudi nemških vzorov, začneja vse bolj krepiti kulturni boj med Slovenci, ki mu na čelu stoji veliki sin Poljanske doline Ivan Tavčar, velik

Sprejemnica Aleša Ušeničnika v Leonovo družbo, katere član je postal leta 1897.

(hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana)

pisatelj, vendar mizeren politik. Njegovi pristaši so vzpostavili stanje, ki v bistvu še do danes ni preseženo. Gre za to, da so v slovenski družbi vzpostavili vrednotno merilo, da za Slovence, ki želi delati akademsko kariero, ki želi biti znanstvenik na humanistično-družboslovnem področju ali kulturnik, ni primerno, da javno in odkrito prizna svoje katoliško versko prepričanje. Seveda tega javno nihče ne takrat ne danes ne poudarja, toda dejansko je tako; tu so korenine nestrpnosti med Slovenci. Kaže se predvsem v kadrovanju na univerzi, zlasti filozofski in nekaterih družboslovnih fakultetah. Tega takratni vodilni slovenski katoliški izobraženci niso znali v kali zatreti oziroma so problem podcenjevali.

Še hujši problem, ki ga slovenski izobraženci v času 1. svetovne vojne niso strli ali bolje zatrli, je bilo hrvatovanje oziroma jugoslovanstvo. Slovenska ljudska stranka (SLS) je pod vplivom Janeza Evangelista Kreka preveč dvomila v moč lastnega slovenskega preživetja, lastnega kulturnega in političnega razvoja ter iskala oporo v hrvaški politiki in jugoslovanstvu. Namesto, da bi se naslonila na naravno pravo in šla po poti, ki so jo pokazali Prešeren, Bleiweis, Slomšek in drugi, so se začeli povezovati s Hrvati in njihovim zgodovinskim pravom. Če je bila za nekatere Združena Slovenija neuresničljive sanje, so bile povezave s Hrvati in pričakanje plodnega, in za Slovence donosnega sožitja z njimi, še večja utopija, s to razliko, da se je skupno življenje, ne pa sožitje, uresničilo. Slovenci tako ob koncu 1. svetovne vojne niso imeli lastnega političnega programa samostojne Slovenije, ampak so z dušo in telesom stali za jugoslovanskim in vanj porinili še Hrvate.

Aleš Ušeničnik ni bil politik, ampak predvsem katoliški mislec, teoretik, občasno tudi ideolog.² Kljub izjemnemu spoštovanju ga prav zato, ker se je zavedal svoje teže in odgovornosti v takratni družbi, ne moremo povsem odvezati odgovornosti za politične razmere, saj je bil v njih kot vodilni slovenski katoliški mislec preveč prisoten v takratni družbi. Čutil je potrebo, da skoraj do vsakega družbenega vprašanja opredeli svoje stališče. Žal pri tem ni bil najbolj uspešen, saj ni sestopil s svojega znanstvenega in profesorskega piedestala. Manjkala mu je politična daljnovidnost, ki pa je znanstvenik kot tak avtomatično ne poseduje. Ta je poseben božji dar, talent in številni znanstveniki so običajno brez njega. Pisatelj Cankar ga je v določenem pogledu imel, ne pa na primer Oton Župančič. Bogato je bil z njim obdarjen škof Anton Bonaventura Jeglič. Kolikor ga je imel ta celo preveč, ga je imel njegov naslednik Gregorij Rožman premalo. Žal je tako, da se človek s talenti rodi. Kljub vsemu se velja ob tem spomniti izjemnega Rožmanovega razmišljanja. *»Ko si zdaj trezno izprašujemo vest in pregledujemo svoje dosedanje delovanje, ali ne ugotovimo, da smo morda preveč na periferiji ostajali in tam trošili svoje talente in svoje znanje, premalo pa smo segali v središče, v to, kar je bistveno in se brez našega duhovniškega delovanja ni moglo doseči? Koliko časa in energije je šlo za razna kulturna društva, za gospodarske insti-*

2 Pirc, Aleš Ušeničnik in znamenja časov.

tucije in zgolj politične zadeve, ki so bile kakopak in sui genere dobre in koristne, toda na škodo spovednice, pridige in kateheze, oskrbe bolnikov in obiska družin. Ni bilo časa dovolj za vse to, ni bilo časa za temeljito pripravo. Hodili smo v dnino na tuje, svoje lastne njive pa nismo dosti temeljito obdelovali. Ali naj se čudimo, da je sovražnik toliko ljuljke posejal na našo njivo? Marsikatero dolžnost, ki sama po sebi sub gravi ne veže, smo desetletja zanemarjali, upam, da pač bolj ex imperfectione kot jasno spoznano.»³

Idejni vpliv Aleša Ušeničnika se je v obdobju stare Jugoslavije le še okrepil, vendar bolj na idejnem kot političnem področju. Njegova realna politična moč ni bila velika, zanj si ni niti prizadeval. Politika je bila tudi preveč pritlehna, preveč balkanizirana, da bi se takemu mislecju, kot je Aleš Ušeničnik bil, spodobilo vanjo vpletati. Dr. Anton Korošec, ki je obvladoval slovensko katoliško politiko, ni bil teoretik, še manj filozof. Deloval je izrazito pragmatično, včasih celo škodljivo za lik duhovnika. V nekem smislu se je balkaniziral. Nenazadnje je bil tudi iz mariborske škofije in ljubljanska nanj ni mogla imeti potrebnega vpliva; nanjo in na Vatikan se je spomnil, ko ju je potreboval.

Aleš Ušeničnik je bil intelektualno zelo angažiran z razmerami v slovenskem javnem življenju, zlasti v procesih znotraj SLS oziroma krščanskega socializma, ki ga kot družbeni problem ni globinsko dojel. Njegovo poglavitno orožje je bila pisana beseda.⁴ Čeprav je zmožgel silno zapletene stvari razložiti zelo preprosto in jasno, jih je bilo vendar treba brati in študirati. Čas, ko so intelektualci vodili družbo, je s prevlado vseh treh totalitarizmov: komunističnega, fašističnega in nacističnega, mineval. Nadomeščati so jih začeli demagogi, katerih moč je v navideznih resnicah ali polresnicah. Ušeničnik je bil znanstvenik in profesor, premalo politik, še manj ljudski tribun. Preveč je živel v knjigah, premalo je poznal vsakodnevno življenje. Zavedati se moramo, oziroma čas bi že bil, da slovenska, imenujmo jo desnica, ni našla učinkovitega odgovora proti komunizmu. Seveda ga tudi drugje po Evropi marsikje niso, toda pri Slovencih je obstajala politična dediščina, ki je bila premalo upoštevana. V mislih imam dejstvo, da so bili pri nas delavci in veliki meri krščanskosocialno nastrojeni, predelavci in šefi pa so bili socialisti; drugod po svetu je bilo drugače. Ušeničnik se je proti komunizmu kot idejnemu gibanju dokaj angažiral, toda socialnopolitično njegov krog, razen redkih izjem, ni dojel njegove subverzivne moči. Podcenjevali so domače socialne in politične razmere, preveč stavili na kmeta - gospodarja, premalo pa gledali na mlade in zlasti podcenjevali privlačnost totalitarizmov. Ljudje, zlasti meščanstvo in površni duhovi, radi oblikujejo svoje mnenje po mnenjski modi. Radi so »in«, bojijo se biti ob strani.

V Sloveniji je bil boj proti komunistični revoluciji zgubljen, preden se je ta sploh začela. Seveda ne mislim, da bi lahko v samo slovenskih razmerah zmagala,

3 Škofijski list 1941. P. Silvinu Krajncu se iskreno zahvaljujem za posredovanje citata.

4 Bibliografija obsega skoraj poldrugi tisoč naslovov.

toda treba je videti jugoslovanski in svetovni kontekst. Svetovna demokracija ga je v strahu pred nacizmom podprla in mu dala legitimacijo osvobodilnega boja, čeprav je bil njen največji nasprotnik. Ta je to izrabil in začel svetu ponujanje enačbe, da je antifašizem boj za demokracijo.

O odnosu Aleša Ušeničnika do fašizma, nacizma in komunizma ne bi govoril - odklanjal jih je. Glede revolucije bi samo dodal, da se je moral verjetno zgolj svoji starosti in politični neizpostavljenosti zahvaliti, da ga niso ubili ali drugače preganjali. Njegova povojna usoda, zlasti izključitev iz vrst članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, pove, koliko so ga komunisti sovražili zaradi njegovega prepričanja in to kljub dejstvu, da je že takratna ustava določala, da imajo ljudje pravico do svojega prepričanja.

Za konec in v globlji premislek le še naslednje. Aleš Ušeničnik je začel delovati v slovenski družbi in katoliški cerkvi v času, ko je bil škof knez in zaupna oseba dunajskega dvora. Cerkev in vera sta že imela nasprotnike, toda ti so bili maloštevilni, predvsem pa so zmogli vsaj minimalno kulturo dialoga. Živel je v kraljevini Jugoslaviji, katere kralj katoličanom, še zlasti duhovnikom, vztrajno jih je označeval za pape, nikoli ni zaupal. Stranka, ki jo je Ušeničnik podpiral in ji skušal občasno popraviti vsebino in smer delovanja, je imela več težav sama s seboj kot z nasprotniki; predvsem ni uspela oblikovati trdnega in enotnega laičnega vodstva, saj dr. Ivan Šušteršič kot voditelj ni imel enako pravnega naslednika. Mladina je bila sila obetavna, vendar precej individualistična in razpeta med neambicioznim domačim okoljem in evropskim duhovnim vrenjem. Dunaj njihovih očetov je nasledil svetovljanski Pariz, do katerega je bila starejša katoliška intelektualna elita zadržana. Nekateri posamezniki so se mladim preveč vsiljevali kot učitelji in voditelji. Ni se mogoče otresti vtisa, da jim je šlo bolj za uveljavitev in preživetje lastnih

Aleš Ušeničnik s sodelavci.

Od leve proti desni: Alešev brat Franc Ušeničnik, Mihael Opeka, škof Gregorij Rožman, škof Andrej Karlin, prelat Andrej Kalan in Aleš Ušeničnik.

(hrani Nadškofjski arhiv Ljubljana)

družbenih pogledov kot pa prihodnost slovenskega katoliškega gibanja. Razmerja med mladci, stražarji, zarjani, odnos slednjih do katoliške akcije, vse to je iz današnje perspektive težko razumljivo. Povsem neodpušljivo pa je zanemarjanje socialnega vprašanja, zlasti praktičnega delovanja na tem področju, kar je izrabila komunistična partija in s svojo demagogijo, predvsem pa skrajno preštudirano mednarodno vodeno taktiko, ki ji je podrejela vse, prevzemala pobudo tam, kjer je ne bi nikoli smela. Svojo nenasitno slo po oblasti je zavila v celofan prizadevanj za socialno pravičnost, kar je, zlasti za mlade, vselej izjemno privlačno.

Aleš Ušeničnik je doživel fašistično, nacistično in komunistično preganjanje svojih rojakov kot Slovencev in vernikov, pobijanje duhovnikov, zgolj zato, ker so bili zvesti veri in poslanstvu. Verniki, zlasti pa duhovniki, niso bili le drugorazredni, ampak v bistvu brezpravni. Zločini nad njimi ne le, da niso bili kaznovani, ampak je v večini primerov stala za njimi državna oblast ali pa komunistična partija, ki je bila tako in tako nad njo. Nenazadnje je videl tudi lastnega zažganega škofa, svojega nekdanje študenta Antona Vovka. V bistvu je doživel preveč za eno človeško, četudi duhovniško in filozofovo življenje.

VIRI IN LITERATURA:

Škofijski list 1941.

Granda, Stane: Ušeničnikov pogled na socialne in gospodarske razmere njegovega časa na Slovenskem. V: Ogrin, Matija (ur.), Juhant, Janez (ur.): *Aleš Ušeničnik, Čas in ideje. 1868–1952*. Celje : Mohorjeva družba, 2004, str. 25–38.

Pirc, Jožko: *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*. Ljubljana : Družina, 1986.